

KOLLÁR CSILLA

RECYCLING A SZÁZADFORDULÓN

Egy különleges női díszruha a Magyar Nemzeti Múzeumban

■ A Magyar Nemzeti Múzeum 2023. december 13. és 2024. augusztus 25. között megrendezett *Magyar Menyasszony* című nagy sikerű kiállításának kiemelt célja volt, hogy ismert és ismeretlen nők esküvői történeteinek keresztül meséljen a változó női szerepekről, házassági szokásokról és az esküvői divat alakulásáról is. A kiállítást megelőzve és annak folyamataként is fellendült az esküvőkhöz kapcsolódó tárgyi és képi emlékek gyűjtése, melynek kiindulópontja egy online gyűjtemény létrehozása volt. Az adatbázisba feltöltött fényképek között tűnt fel Nagy Judit Mária esküvői ruhája¹, amely 2024-ben már a kiállítás zárása után vásárlás útján került be a múzeum Újkori Főosztályának Textilgyűjteményébe². A ruhából, övből és főkötőből álló együttest Nagy Judit Mária és Miguel Nadal 1986 decemberében tartott esküvője előtt egy a családi otthon pincéjében őrzött ládában fedezte fel a menyasszony, és nagyobb átalakítások nélkül viselte esküvőjén. Az arahúga, Nagy Rita is ebben az öltözetben mondta ki a boldogító igent egy évvel később. A nővérek számára igen sokat jelenthetett a régi családi relikvia, hiszen mind a ketten ezt viselték életük legemlékezetesebb pillanatában. A múlt és az ősök tisztelete a család számára mindig is nagy jelentőséggel bírt, a 20. század történelmi viszonyait ellenére is sok írott és tárgyi emléket megőriztek. A testvérpár menyasszonyi ruhájának története egy a családban fennmaradt fénykép nyomán bontakozik ki. Az 1890 körül Lőcsén készült felvételen a nővérek dédanyja Diósgyőri Simon Ilona viseli a nevezetes öltözetet. Ilona 1867-ben vagy 1868-ban született, édesanyja Verseczi Biberly Terézia. Lőcsén nevelkedett, ahol apja – az egykori honvédtiszt, diósgyőri Simon Endre – törvényszéki bíróként dolgozott. Férjhezmenetele után is látogatta szüleit, ezért készülhetett a fénykép is szülővárosában. Ilona életének nagy részét Gyulán élte le, ahol férje, Felsővályi Nagy Arthúr az 1890-es évek végén mint őrnagy, később mint alezredes szolgált a 2. honvéd gyalogezredben.³ Ilona családanyai szerepe mellett sikeresen kapcsolódott be a fejlődő város és a vármegye társasági életébe is. Tisztfeleségként a helyi közösségi élet egyik meghatározó alakjaként is igyekezett szerepet vállalni. A helyi újságban nevét bálók, esélyek védnökeként, elegáns társasági hölgyként említik. 1897 farsangján bálanyaként vett részt a gyulai tisztii estélyen, a helyi lap tudósítása szerint „gyönyörű fehér brokát, vadrózsa selyem virágú toilettben”.⁴ Öltözeteinek kiválasztásakor fő szempont a vidéki városi életmódhoz illeszkedő visszafogott divatkövetés és a társadalmi szerepének való megfelelés lehetett. Utódaik által megőrzött ruhája azonban ennél sokkal többről, összetettebb szándékról árulkodik.

A fennmaradt fényképet és ruhát összehasonlítva egészen megdöbbentő, hogy milyen jó, szinte változatlan állapotban őrződött meg a különleges díszruha. A két

modern kori menyasszony szinte semmilyen átalakítást nem végzett rajta, így abban a formában ismerhetjük, ahogy Simon Ilona is viselte. Sajnos a családi legendáriumban nem maradt fenn, hogy pontosan mikor és milyen alkalomra készült az öltözet. Minden formai jellegzetessége arra mutat, hogy Ilona már férjes asszonyként bálokban, talán jelmezbálokban is viselte. Erős archaizáló jellege mellett feltűnő a magyar nemesi díszöltözethez, vagyis a díszmagyarhoz való igazodás szándéka. Jól felismerhető az elől fűzött ruhaderekak háromszög formájú kialakítása és a kötény vonalának hangsúlyos megidézése. Az együtteshez tartozó főköttő is hagyományos elemként, a férjezett asszonyok jelképeként szerepel. Az 1867-es kiegyezés után a nemzeti viselet divatja alábbhagyott, de a reprezentációnak és az ünnepeknek továbbra is fontos kelléke maradt. Két fontos esemény zajlott le a századfordulón, amikor is a magyar hagyományok ünnepi, reprezentatív öltözékként az 1867-es koronázás után újra a figyelem középpontjába kerültek. A nagy nemzetközi érdeklődésre is számot tartó millenniumi ünnepek idején állandó téma volt a nemzeti jellegzetességek hangsúlyozása, így a magyar ruha kérdése is.⁵ Ságvári György szerint leginkább az egyetemi ifjúság és a vidéki középosztály, főleg a közhivatalnoki réteg mutatott nagyobb érdeklődést.⁶ Minden társadalmi réteg és csoportosulás törekedett arra, hogy tradicionális, és amennyiben lehetséges, minél archaikusabb öltözetben reprezentálhasson. A múltba vágyódás és az autentikus elemek iránti igények olykor meglehetősen szertetlen megoldásokba torkollottak. Az eredmény nem a történelmi múlt hű rekonstrukciója lett, sokkal inkább egy sokszínű, kusza, teatrális, olykor a kortársakat is megmosolyogtató látványosság. A történelmi családok szinte versengtek azon, hogy minél több régi családi darabot, ruhát, ékszert, díszfegyvert, lófelszerelést tegyenek az ünnepi megjelenésük részévé. A sajtó rendre beszámolt az előkészületekről, és az ünnepeken viselt díszöltözetek is nagy figyelmet keltettek. Erzsébet királyné öltözékével kapcsolatban még az a hír is szárnyra kapott, hogy kívánsága szerint díszöltönyét „kizárólag nemzeti ereklyetárgyakból” készítsék el.⁷ A régi szövetek, csipkék és ékszerek mellett a magasan a fej tetejére helyezett főköttő is jellegzetes elemei lettek az ünnepeken részt vevő díszruhás hölgyek kellék tárájának. A királyné maga is fekete fátyolos debreceni főköttőt viselt.

IV. Károly 1916-os koronázásán a főköttők már kevésbé voltak hangsúlyosak, hátrébb csúsztatták és ékköves diadémok takarták őket. Az utolsó magyar király koronázásán a régi családi darabok használata még feltűnőbb volt, nemcsak a reprezentáció céljait szolgálta, hanem a háborús helyzetre is reflektált, hiszen a luxustextíliák beszerzése igen nehézkes volt.⁸ A díszmagyar történetének a századforduló idejére eső két csúcspontja, a millenniumi ünnepek és az 1916-os koronázás öltözeteinek jellegzetessége a történelmi inspirációk és alapanyagok iránti vágyódás, a tudatos archaizálás, a dicsőséges családi múlt, ezzel együtt a vagyon és befolyás reprezentálásának szándéka. Mindez gyakran párosult régi textíliák újrahasznosításával, az elődök öltözeteinek átalakításával, melynek oka egyaránt lehetett a megfelelő szövetekhez való korlátozott hozzáférés, az idő- és forráshiány, de a múlt értékeinek őrzése és a családi hagyományok ápolása is, ami a familia ősi voltának hangsúlyozásával egészülhetett ki.

Simon Ilona fennmaradt öltözete a főnemesség reprezentációjának módját idézi meg egy alacsonyabb társadalmi rétegben. Ruhája esetében az arisztokrácia értékrendjének és szokásainak leszivárgásával találkozunk egy olyan kultúrkörben, ahol a családi múlt hangsúlyozása mellett a polgári erények, elsősorban a takarékosság is fontos szerepet játszott. Egészen pazarló korunkig a minőségi szövetek,

csipkék, hímzések értéknek, megőrzendő vagyontárgyaknak számítottak. Házilagos elkészítésük időt, szakértelmet, jó ízlést követelt. Képesek voltak megidézni egy szeretett személy emlékét, legyen az a megajándékozott vagy a készítő maga. Emlékezet, érzelmi és anyagi érték kapcsolódhatott össze a családi tulajdonban fennmaradt kelmékben. A 19. században ismeretlen volt a használható szövetek pazarlása, kidobása.⁹ Jókai Mór felesége, Laborfalvi Róza is különösen híres volt arról, hogy tömegével vásárolt mindenféle csipkét, selymet, gyöngyöt és hímzést. Egész gyűjteményt hozott létre különleges, általában a vagyonos arisztokrácia által levetett és eladott kelmékből, melyeket később elsősorban jelmezeihez használt fel. De más polgári családokban is szokás volt a divatjamúlt, elhasznált, foltos ruhákat átszabni, felfrissíteni. A felsőruhák átalakítása a nőipariskolák tanrendjében is fontos szerepet kapott, de a család nőtagjai házilag, otthon is előszeretettel élték ki kreativitásukat különösen farsangkor, a bálók idején. Simon Ilona ruhájának változatos díszítőelemei is hivatásos varrónő közreműködése nélkül, házilag erősíthették fel. A különböző elemeket sok esetben csak esetlegesen rögzítették, gyakran csak felfércelték, a deréknál a szövet felső szélét nem varrták le, széleit nem hajtották vissza. A stilizált kötényt övező széles fémszálaspaszományt a két hosszanti oldalon nem szimmetrikusan rendezték el. Talán sajnálták elvágni, így az egyik oldalon visszahajtották, és duplán vezették. Az egész konstrukciónak van egy nagyon esetlen összebenyomása, ami azt az érzetet kelti, hogy talán sietve, egy speciális alkalomra állították össze. A ruhát szemlélve szinte megelevenedik egy, a régi textilmaradékokat rejtő láda fölé hajló alak képe, aki különböző korú és technikájú darabokat összeválogatva hoz létre egy szokatlan és egyedi öltözetet. Az elkészült „mű” minden szertelensége ellenére elégedettséget váltott ki viselőjéből, hiszen fényképen is megörökíttette, egy olyan korban, amikor fényképet készíttetni eseményszámba ment. Simon Ilona utódai is különlegesnek és megőrzendőnek találták a díszruhát, dédunokái pedig életük legfontosabb napjának főszereplőjévé avatták.

Az öltözet jelentőségét növeli, hogy minden egyes eleme jóval az összeállítást megelőző korokból származik. A leghangsúlyosabb alkotórész a stilizált díszmagyar elemek színes virágmintás selyemszöveve, melynek fehér, mintásan szövött alapját dús és színes brossírozó, vagyis csak a mintaelemben futó vetületek felhasználásával kialakított virágmustra hálózza be. Az ilyen típusú szöveteket *Gros de Tours liseré*-nek nevezzük. A név arra utal, hogy eredetileg Tours városában szőtték őket, de később Franciaország-szerte, még Lyonban is gyártották. A jellegzetes rokokó ornamentika középső eleme a fémlamellákkal átszótt vázába helyezett két kék és egy rózsaszín krizantémból álló szimmetrikus virágcsokor, amit rózsaszín rózsákból kötött csokrok és rózsatövek öveznek. Hasonló selyemszövetek Franciaországban készültek az 1760-as, '70-es években.¹⁰ A selyem legközelebbi analógiáját a Tihanyi Bencés Apátság gyűjteményében találtam meg. A helyi hagyomány szerint Mária Terézia ajándékozta az apátságnak a teljes ornátust¹¹, amihez a ruhán is látható fehér alapú szövet mellett, ugyanannak a mintának rózsaszín alapon megszövött változatát is felhasználták. A selymek anyaga, mintája és léptéke is megegyezik, eltérés csupán a színösszeállításban mutatkozik. A tihanyi változatot sötétebbre hangolták, a rózsaszín helyett pirosat használtak a virágok szirmaihoz, a rózsacsokrokat pedig nem rózsaszín, hanem arannyal árnyalt kék szalagok fogják össze. Az ornátus maga tökéletes példa arra, hogy egyazon mintát több színváltozatban is elkészíthették. A legvalószínűbb, hogy a Simon Ilona ruháján használt szövet a 18. század utolsó harmadában készült, és a minta harma-

dik színváltozata. Az sem zárható ki azonban, hogy a díszruha szövetét a 19. század elején gyártották. Bevett gyakorlat volt ugyanis, hogy a népszerű mintákat évtizedekkel később, immár lyukkártyás jacquard szövőszékeken újra leszőtték.

Biztosan a 18. században készültek a felsőrészt díszítő fémszálás vertcsipke sávok és egy másik különleges csipkeszerű díszítőelem is. A szoknya alsó harmadában, hátul színes selyemből készült, áttört, virágmintás sáv fut, amit találóbbr elnevezés híján „zsenília-munkának” hívhatunk magyarul.¹² Sodratlan selyemszálból kis csomókat készítettek és változatos, leginkább a paszománykészítéshez hasonló technikákkal állították össze a ruhák díszítésére szolgáló hosszanti sávokat. Ügyes kezű hölgyek otthon is megalkothatták, de a méterárúként is megvásárolható volt. A kötényt övező széles, fémszálás paszományhoz hasonlóak a 18. század végén és a 19. században is készültek. Elsősorban miseruhákhoz használták fel őket. A biedermeier kor jellegzetes hímzésével díszített sávot láthatunk a szoknya alsó sávjában. A finom fehér pamutszövetre festett bársonyból készült pipacsokat applikáltak, a szárazakat és leveleket durva gyapjúfonállal hímezték ki, valószínűleg 1830 körül. Közel kétszáz év textilemlékeit őrizte meg Simon Ilona ruhája, ami változatos motívumok, minták, színek, technikák gyűjteményévé vált. Nem példa nélküli, hogy a díszruhák elkészítéséhez régi, akár 18. századi anyagokat használjanak fel. A Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Textilgyűjteményében is számos ilyen ruhát ismerünk. Mikes Árminné 1916-ban a koronázáson viselt díszruháját¹³ többféle 18. századi szövetből állították össze. Köténye sem külön felköthető, hanem Ilonáéhoz hasonlóan, a szoknyára varrt antik textíliákból készült applikáció.

Simon Ilona ruhájának különlegessége, hogy nem törekedtek arra, hogy a meglévő elemekből egy új magyaros díszöltözetet állítsanak össze, hanem egy már meglévő fehér ruhát választottak ki és ékesítették fel változatos elemekkel. Ha képzeletben lebontjuk ezeket a díszítőelemeket egy nem kevésbé érdekes kort és jellegzetes viseletét azonosíthatjuk. A ruha vizsgálatánál¹⁴ kiderült, hogy minden öltés kézzel készült, ami arra utal, hogy a varrógép elterjedése, vagyis az 1850-es évek előtt állították össze. A szakszerű, apró, precíz öltések alapján arra következtethetünk, hogy szakember keze munkáját dicséri és nem házilag szabták ki és varrták össze. Anyaga mintásan szövött, apró árvácskákkal telehintett fehér selyem. A háton fűzéssel záródik. A fűzőlyukak mellett egy-egy halcsont merevítést varrtak be. Az ívesen futó hátvarrást díszítőöltésekkel is kiemelték. A felsőrész kivágása széles, az azt keretező csipkesáv a vállra borul. Kétszer ráncolt puffos, rövid ujjait széles sáv és az arra felvarrt csipke zárja le. Több darabból összeállított szoknyája elől sima, hátul a fűzés két oldalán kissé ráncolt. Feltűnő, hogy a derékvonal a karcsú női derék helyzetéhez képest kissé feljebb fut. Ezt a jellegzetességet és a sietve felfércelt kötényrész elnagyolt felső részét Simon Ilona egy széles fémszálás selyemszalagból készült övvel takarta el. Ezzel a megoldással a ruha teljesen megfelelt az 1890-es évek karcsúra fűzött, divatos sziluettjének. Az öltözet alapját jelentő ruhán az utólagosan felvarrt díszítőelemeken kívül nagyobb változtatások nem történtek. Most már csak az alap ruha korát kell meghatározunk, amiben ebben az esetben a szövetek és a szabás vizsgálatára érdemes hagyatkoznunk. A fehér ruhaszín Európában az 1790-es évek második felétől válik uralkodó divattá. Bár ez idő tájt elsősorban nem a selyem, hanem a pamutszövetek számítottak népszerűnek, az 1820-as évekre a selyemszövetek újra divatosszá váltak. Ugyanekkor volt megfigyelhető az is, hogy az ún. *empire* szabásvonal a mell alól szépen lassan elkezdett lejjebb csúszni, egészen addig, amíg az 1830-as években

megérkezett a természetes derékvonalhoz. Az alapruha minden sajátossága, kicsi puffos ujjai, záródása, szabása, apró mintás fehér selyemszöveve és jellegzetes derékvonala is arra utalnak, hogy 1822 körül készülhetett. Mindezt néhány analógiával is alá lehet támasztani, hiszen nagyon hasonló ruhát őriz az amszterdami Rijksmuseum¹⁵, a Kölnisches Stadtmuseum¹⁶, a Metropolitan Museum¹⁷ és a Victoria and Albert Museum¹⁸ is.

Felmerülhet a kérdés, hogy a ruha megvásárlásával mi is került be valójában a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Textilgyűjteményébe? Egy menyasszonyi ruha, amit egy testvérpár viselt az 1980-as években? Simon Ilona díszruhája? 18–19. századi textiltöredékek, vagy egy késő *empire* báli ruha? Egyetlen ruhával több generációnyi emlék, divat- és családtörténet érkezett. Tökéletes múzeumi tárgy, hiszen többrétegű, számos megfejtésre váró kérdéssel. Beszédes tárgy, mely alkalmas rá, hogy egy család női fókuszú történeteit elevenítse meg több évszázados családi múlt emlékeinek összeválogatásán és összeszerkesztésén keresztül. A ruha a múltba vágyódó késő historizmus terméke, akárcsak a millennium, aminek a szellemében fogant. Mindenre választ nem adhatunk, csak megsejthetünk női sorsokat, szerepeket, feladatokat egy férfiak uralta világban, amikor az illő, divatos és egyedi megjelenés kialakítása a nők feladata volt. A középosztály saját reprezentációs igényeit is szem előtt tartva a takarékoság nagyon is polgári erényét sem tehette félre. A józan belátás lépett szövetségre a historizálás, a családi múlt megidézésének szándékával. A nemzeti hagyományok előtt is tisztelgő öltözet azonban nemcsak ebből a szempontból idéz meg letűnt korokat. Az öltözet minden egyes eleme különleges, változatos technikákat vonultat fel a 18. század közepétől a 19. század első feléig terjedő textilművészetből. Egyfajta esztétikumra törekvő gyűjteményként, kollázként is értelmezhető.

Női díszruha
MNM KK, MNM Újkori Főosztály
Textilgyűjtemény
1890 körül
Leltári száma: 2024. 27. 1.
Fotó: Jaksity Iván

■ JEGYZETEK

1. <https://magyararmenyasszony.hu/eskuvo?eskuvo=1232>
2. Békés, 1921. október 5. 2.
3. Békés, 1921. október 5. 2.
4. Békésmegyei Közlöny, 1897. február 14. 4.
5. Lásd Ságvári György: *Millenniumra magyar ruhát!* In: Ságvári György: „Mindenkinek cifrán csillog ruházatja” *Írások a 18–19. századi magyar öltözködésről, egyenruhákról.* HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Bp., 2022. 263–297.
6. Uo. 267.
7. Budapest 1896. február 7. 5. Az ünnepeken viselt magyar szabású fekete díszruhájának végül nem lettek hangsúlyos elemei a régi textilemlékek. Maga az öltözet a budai vár 1945-ös ostromában megsemmisült, vagy elveszett, de a ruha és a kiegészítők fényképét és leírását közölte a Vasárnapi Ujság 1899. június 11.-ei száma (396–397).
8. Lásd Tompos Lilla: *A IV. Károly koronázása alkalmából készült díszmagyarok története és formai sajátosságai.* Folia Historica 24. Bp. 2006. 11–31.; Kollár Csilla: *Békebeli gazdagság és háborús ínség. Az 1916-os koronázás díszmagyar öltözeteiről.* Folia Historica. Bp. 2020. 171–192.
9. Lásd Kollár Csilla: Takarékoság és reprezentáció: Divatkövetés a Zsolnay családban In: Török, Péter (szerk.): *A divat mondja meg, hogy ki vagy?! Divat- és viselettörténeti tanulmányok.* Berettyóújfalu, Berettyó Kulturális Központ, Bihari Múzeum 2024. 103–128.
10. Barbara Markowsky: *Europäische Seidengewebe des 13–19. Jahrhunderts.* Kunstgewerbemuseum der Stadt Köln. Köln, 1976. Nr. 599., 682., 683.
11. Palást, leltári száma: 2018.2.1.1., dalmatika, leltári száma: 2018.2.2.1., dalmatika, leltári száma: 2018.2.2.2., kazula, leltári száma: 2018.2.3.1., stóla, leltári száma: 2018.2.4.1., stóla, leltári száma: 2018.2.4.2. stóla, leltári száma: 2018.2.4.3., manipulus, leltári száma: 2018.2.5.1., manipulus, leltári száma: 2018.2.5.2., kehelyvélum leltári száma: 2018.2.6.1.
12. Angolul: floss fringe, fly-fringe, French fringe
13. Leltári száma: 1994.20.1–6.
14. Köszönöm kollégáim, Pataki Anikó és Ördög Edit restaurátorművészek segítségét.
15. Esküvői ruha, 1822., leltári száma: BK-NM-13096.
16. Nyári ruha, 1820 körül, leltári száma: T 439.
17. Ruha, 1822 körül, leltári száma: 1986. 140. 1
18. Menyasszonyi ruha, 1820-1824 között, leltári száma: T5:1.3-2000.

